

בקורת ספרים

לחברו, שבין יחיד לחברה, בין איש לאשהו, בין אב לבנו? אבל כבר מקובל הדבר שאין להלכה ערך מוסרי, כי חסרים לנו ספרים מסיג זה.

והנה הרב הזה, מחבר „מוסר המשנה“, בא למלא את החיסרון, וכך הוא אומר: „לדאבון לבנו העוסקים בתורה מתמעטים והולכים, וביחוד העוסקים בדברי הלכה. והסיבה למצב, מפני שבדורות האחרונים גם המעטים העוסקים בתורה נוטים אחרי הדברים שבלב ואין להם נוסח להלכות היבשות, עוסקים בדברים של מעשה ולא לחובת הלבבות.“

בהקדמת הספר הולך המחבר ומוכיח בצדק מכמה מאמרי חז"ל שגם הם המציאו ערכים מוסריים מדברי הלכה ומביא כמה דוגמאות לזה. יש כמובן בהרבה מראיותיו דברים הקרובים לדרש יותר מלפשט, אבל בעצם הנחותיו יש בלי ספק יסוד בריא. ברם אי אפשר לומר, כי חז"ל נתכחזו למוסר השכל בכל הלכות המשנה שקבעו. ההלכות היו הלכות סדר המדינה, סדר החיים, והשאלות והתשובות היו בעיות הזמן בעלות ערך חיוני מצד עצמן. מה שאפשר לומר בבירור הוא, שההלכות נוסדו על אדני מוסר היהדות, ביתור החלק המשפטי שבהן, בפרט לכשנשוה את תורת המשפטים של ההלכה אל תורת המשפטים של עמים אחרים, נראה בעין את היסוד המוסרי הבולט בדיני ישראל להבדיל ממשפטים אחרים. לו היה המחבר הזה מבקש את התמצית המוסרית הנובעת בסדר נזיקין ובכלל במקצוע המשפטים שבהלכות היה הספר חשוב הרבה יותר והיה יותר קרוב אל האמת, אבל ברצותו להדחיק בכל משנה, אף בזרעים, איזה מוסר השכל שהמשנה כונה לו — בעל כרחו לא נקה לפעמים מדרוש. למשל, מן המשנה הראשונה משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן הוא מדייק טעם מוסרי המיוסד על לשון „בתרומתן“, והכונה לדעתו שאם הכהנים ממלאים את חובתם, התרומה נעשית שלהם ונקראת תרומתן ואם אינם ממלאים את החובות המוטלות עליהם

„מוסר המשנה“

על סדר זרעים וסדר מועד

להרב ר' יהודה לייב ב"ר דוב גינזבורג

שהיה רב ביארוסלב (רוסיה) וכעת בעיר דנבר, קולוראדה.

בא לידי ספר מהספרות הרבנית שכדאי לייחד את הדבור עליו. שם החיבור „מוסר המשנה“ כבר מעיד עליו שהוא יוצא מכלל ספרות הרבנית הדרשנית הרגילה.

לפני מונח כרך ראשון על סדר זרעים וסדר מועד. כמדומני שהמחבר נטל לעצמו תכנית מיוחדת במינה ובמידה ידועה הצליח למלא את החיסרון הזה שבספרות הרבנית. ההלכה והאגדה היו מעורות בשרשיתן ותכלית אחת היתה להן: תורה, תשובה ומעשים טובים. שני הענפים הללו הלכו ונתפצלו בזמן מאוחר בערך, כי בודאי לא מן המורים בא ההבדל הזה, אלא מן התלמידים, שמהם שפרשו להלכה ומהם שפרשו לאגדה. אבל במקורו אי אפשר היה להפריד את האחד מן השני, ובכלל ספק, אם היה להם כל עיקר אותו ההבדל שייחסנו לשני הזרמים הללו. דבר אחד ברור, שתכלית אחת היתה בין ההלכה ובין לאגדה, ואם אָמרו: רצונך להכיר את „מי שאמר והיה העולם“ — למד אגדה, לא אמרו כדי להוציא את ההלכה מכלל המוסר אלא שבאגדה המוסר יוצא ובולט ובהלכה הוא טמון בחדרי הפלפול, שם הוא נגלה וכאן הוא נסתר. אבל אם יסתר המוסר במסתרים בין השיטין של ההלכות — עין בעל מוסר השכל תשזפנו. הללו שאומרים מאי אהני לן רבנן „בשור שנגח את הפרה“ ו„בארבעה אבות נזיקין“ — אינם רואים את המסמוניות שבלב ההלכה.

ההלכה בהיותה דרך החיים, יסודה מוסר השכל, ולא עוד אלא, שבהיותה חיובית יש למוסרה ערך מרובה יותר מאשר לאגדה. כי מהי ההלכה אם לא עצם ההשקפה של היהדות על מהלך החיים ועל היחסים שבין אדם

ס"ח). ובהיות שרבן גמליאל היה בין המנדים, ובכדי להסיר את האשמה מבית הנשיא, שלא יאמרו שהם גרמו למנוע תורת ר' אליעזר מפי ישראל, לכך התחיל ר' יהודה הנשיא את התורה שבעל פה בדברי ר' אליעזר, כדי להראות שהנשיאים אינם מתנגדים עוד לתורתו של ר' אליעזר.

השערה זו נכונה היא ומתקבלת על הלב. כמו כן יש בספרו זה הרבה הסברים של דברי פשט היסטוריים המיוסדים על השכל הישר, על המשנה „שביעית“ פרק י', מ"א הוא מסביר, למה הקפת החנות אינה משמטת וגם שכר שכיר אינו משמט, מפני שכל עיקר שמיטת כספים בא משום העניים שאין ידם משגת לשלם את חובותיהם, ומפני שעל פי חומר הדין חייבין לפרנס את העניים מקופה של צדקה, לפיכך אָמרה תורה שהשביעית משמטת והחוב נהפך לצדקה. אולם החובות להקפת החנות ולשכיר שאינם מחמת עניות, שגם העשירים רגילים לעשות כן, לפיכך אין בהם דין שמיטה.

בקשר עם זה הוא אומר גם טעם נאה לדין שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע (שם מ"י) משום שמי שאין לו קרקע בידוע שהוא עני ולפיכך מן הדין שתהא שביעית משמטת אצלו, כי לא רצה הלל לעקור דין תורה מיסודה וטעמה. אבל מי שיש לו קרקע חזקה עליו שהוא אמיד ולפיכך אפשר לבטל דין שביעית לגבו על ידי פיקציה משפטית של פרוזבול.

יש לציין בספר זה רעיונות חשובים שיש להם גם יסוד היסטורי, בהסבר על מחלוקת ב"ש וב"ה ב„גר חנוכה“, אם פוחת והולך או מוסיף והולך (שבת כ"א:), על גזרת טומאה על ארץ העמים (פ"א, פ"ח) על גזרת י"ח דבר (שבת פ"א), רעיון נאה הוא מביע על עשר תקנות שתקן עזרא שיהא רוכלין מתוירין בעירות, שיש לו אפשר יסוד היסטורי, ועל תקנות רבן יוחנן בן זכאי (ר"ה פ"ד, מ"ג) ועוד כמה וכמה הסברים מוסריים והיסטוריים המתקבלים על חלב וקרובים אל האמת. נאה ומשובחת היא הפתיחה למסכת שבת. יש לציין גם את סגנונו המשובח של המחבר

עליהם — אין זה תרומתן — זהו כבר ענין דרש. על פי הפשט כונת המשנה שהכהנים זוכים לאכול בתרומה ששייך להם, ונופל על זה לשון בתרומתן.

אָמנם אפשר למצוא בדוחק טעם מוסרי בכל הלכה, כי בודאי בכל הלכה והלכה יש בה גרעין מוסרי שהוא אף בהלכות „זרעים“ ו„כלאים“ ו„מועד“ וטומאה וטהרה, עד כמה שהן הלכות החיים ונאמרו לטובת חיי הצבור ולטובת המדינה. ומכיוון שכך, הרי טעמן המוסרי בצדו. אם נסכים לשיטת טעמי המצות, כדברי „הילמדנו הא“ לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות, — ו„משנה“ הרי היא סוף סוף פירוש התורה והמצוות, — ואם מצוות התורה ניתנו כדי לצרף בהן את הבריות, הרי ממילא ה„משנה“ שנבנתה עליהן נשענת בהכרח על אותם העמודים עצמם שהתורה עומדת עליהם. אָמנם כאן אנו גופלים במים שאין להם סוף, בטעמי המצוות. בודאי שכמה מצוות נוסדו על מנהגים עתיקים וקשה לעמוד על תחילת יצירתן. ומפני כך עד כמה שההלכות גובעות ממנהגים קשה לבקש בהם טעם, אולם ההלכות המיוסדות על מצוות התורה יש להן בודאי אותם הטעמים המוסריים שיש להן בתורה, שהרי הן גובעות מצינור אחד. עד כמה שאפשר למצוא בכל הלכה פרטית רָמז מוסרי — זה כאמור כבר נכנס בגדר השערה, אבל בנוגע לעיקרי ההלכות ויסודן — הנחה זו היא בלי ספק אמתית.

יש בספר זה גם הרבה דברים הגיוניים בביאור משניות, העומדות על יסודות היסטוריים לדעת המחבר. שיטה זו לבקש בהלכות גרעינים היסטוריים היא אמתית בלי ספק, ביתוד ביתם לבעלי ההלכות, כדי לקשר את האמור עם האומר. למשל, חשובה היא ההערה שלו, למה התחיל המסדר את המשנה בדברי ר' אליעזר, מפני שר' אליעזר היה מגודה בזמנו בחייו, והוא עצמו התאונן על שהחכמים עזבוהו ולא רצו ללמוד ממנו מחמת הנידוי, ומשום כך נשתכחו כמה הלכות. ואמר: אוי להן לשתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללו ולפיכך לאחר פטירתו עמד ר' יהושע על רגליו ואמר הותר הנדר (סנהדרין

מביטים על מצב עמנו אנו באים לידי המסקנה שצריכים אנחנו לרכז את כל כחותינו ולהפיץ בישראל את תורת החכמים של הדורות הראשונים כדי להרים את המצב המוסרי של העם... כי המשפט של כל עם נובע ממדרגתו המוסרית וכן המוסר העברי בולט מכל משפט ומשפט.

נראה שהרב המחבר הזה בעל נפש הוא ושאר רוח לו ויסורי נפש האיזמיים שעברו עליו במדורי גיהנום שברוסיה אמצו וחזקו את רוחו ביותר לעמוד כסלע איתן בלב ים של פורעניות ולא התיאש „משאר ישוב“ ורואה תקנה לעמו בחזקת כחותיו הרוחניים ובתשובה אל תורת אבות ודרך החיים המוסריים, מורשה קהלת יעקב מדור דור. כי המאור שכתורת המוסר יתורינו למוטב ויחזקנו ויאמצנו לשוב לתחתיה.

ראויים הם ספריו של הרב הזה להיות לעינים לרבנים ודרשנים במדינתנו. כזה ראה וקדש!

ד. צ.

על ירחונינו בארץ-ישראל

את הירחונים הספרותיים המעולים בארץ ישראל נוהגים להזכיר, על פי רוב רק בשעת מצוקה כלכלית המכבידה על הופעתם הנורמלית, או לכל היותר בשעת פולמוס ספרותי המתעורר לרגל מאמר או דעה שבאו בהם. הספרות העברית הראתה תמיד חיבה לכתביהעת, כי בהם השתתפו טובי סופריה והוארו שאלות היסוד של היהודים והיהדות. הירחונים בארץ ישראל ממשיכים במסרת זו ומן הראוי, איפוא, להתעכב על המטען הספרותי שהביאו לנו החוברות האחרונות של „מאזנים“ ו„גליונות“.

שני הירחונים הללו הגיעו לאחר מאמציים ולבטים רבים לסוף הכרך התשיעי. בזמן האחרון החלה אמריקה העברית להושיט להם עזרה חמרית ומוסרית (צעד יפה היה הנשף שנערך בניו-יורק לטובת „מאזנים“

שהוא פשוט, נוח וקל, אצפ"י שפה ושם נפלו שגיאות בדרכי הלשון.

המחבר הזה חיבר עוד ספר בשם „ילקוט יהודה“ או „תורת המוסר והמשפט העברי“ על חמשה חומשי תורה. השם השני הוא מחייב יותר מדאי. באמת הוא אוצר ילקוטים ומדרשים על התורה עם ביאורים של המחבר, רובם דרושים, שאינם גופלים ואינם עולים על „טעמי התורה“ הרגילים. אלא שמחבר זה נטיה יתרה יש בו לדברי מוסר ולפיכך הוא מבקש בכל מצוה ובכל דרוש טעם מוסרי. וכך אומר המחבר בהקדמתו: „והנה המטרה שהצבתי לי בעבודת הספר הזה היתה לעשות את האדם שיהא בו חבור בנפשו עם החכמה שהוא סופג בקרבנו“... והנה מי שישים את עינו בעיני ההלכה אשר בספר הזה יראה כי השתדלתי ביחוד למצוא את תורת הלב שיש בכל דבר ואת הצד המוסרי שבמשפטי התורה, ובזה דרכי שונה מיתר המחברים שהיו מטפלים ביותר בעיני השכל ובהצדדים שיש בהם משום חדור ופולול“. ואמנם יש לרשום בביאוריו השתדלות ידועה למצוא את תורת הלב בטעמי המצות ויש לראות פה ושם גרעיני רעיונות נעים משלו וגם מדברי חכמים שקדמוהו שכדאי היא לרבנים ולדרשנים להשתמש בהם, כי עולה היא בכמה מעלות טובות על ספרי טעמי המקרא וטעמי המצוות מסוג זה. זכה מחבר זה שתורה זו, תורת המוסר תהא נקראת על שמו.

בהקדמתו לספר שמות מדבר המחבר בלב נשבר על המצב הרוחני של אחב"י בארץ רוסיה שמשם בא הרב הזה ואשר היה שם „עד ראייה במשך י"ג שנה לפרפורי הגשמה היהודית שמפרפרת בין החיים והמות ומבלי אינים גוססת והולכת בתוך חלק גדול מישראל. והנה האנשים שנפשם היתה קשורה להיהדות הישנה מה גדולים המה יסורי נפשם להיות עומדים ורואים את כל אלה ואין בכחם לא להרים קול ולא להתיצב כנגד הרוחות המהרסות את היהדות עד היסוד. וגם המה בעצמם נמצאים בסכנה, שמפני נפילת הרוח לא יבואו לידי יאוש ואפיסת הכחות הרוחניים. „סוף דבר הכל נשמע, מכל צד שניהיה